

IRODALOM.

Bihari Károly: Báró Eötvös József politikája. A Magyar Tudományos Akadémiától 200 arannyal jutalmazott pályamunka. Budapest, 1916, a M. T. Akadémia kiadása, n. 8°, IX. + 386 l., ára 10 korona.

Az Akadémia néhány évvel ezelőtt a Sztrokay-díjért Eötvös főművének kritikai méltatását és tudományos rendszerének feltüntetését kívánta. Bihari Károly munkája erre a pályakérdésre felelt. A cím ugyan többet ígér, de valóban csak «A XIX. sz. uralkodó eszméi»-ről van benne szó. Az egész munka azt mutatja, hogy a szerző alaposan tanulmányozta magát a kitűzött művet, lelkesedik Eötvösért, érinthetetlenül helyesnek tartja jóformán mindenik gondolatát, ezért aztán csak «az Eötvöst megillető hódolat bemutatása» a célja (43. l.), tehát dicsőíti, nem bírálja.

Emiatt a munka két része terjedelem és érték dolgában egyaránt nagyon egyenlőtlen. A második rész, amelyben Eötvös politikáját állítja össze (79—366. l.), elmélyedésre és megértésre vall s olyanoknak, akik magába a nagy műbe nem mernek belefogni, hasznos szolgálatokat tehet. Az első részben azonban (1—76. l.) a «kritikai méltatás»-t hiában keressük; nemcsak önállót és újat nem nyújt sehol Eötvös megítélésére, de nem is hatol mélyére egyetlen felvetődő kérdésnek sem, sőt az eddigi irodalmat sem dolgozza fel olyan módon, hogy nyereségnek lehetne tekinteni. Bevezetésül Eötvös politikai tanainak időszerűségét akarja fejtegetni, azonban az egész helyett csak részletekre utal, ami helyén lehet valami alkalmi beszédben, de nincs helyén ilyen nagyszabású, tudományos igényű könyvben, mert itt azt kellene kimutatni, hogy E. politikai alapelveinek s az ezekre épített határozott, átfogó politikai rendszernek van ma is nagy jelentősége. Amit mond, az ezt a nagy könyvet éppen nem okolja meg. Az Ur. Eszmék létrejövetelét tárgyaló I. fejezet csupa külsőséget mond el egészen iskolás könyv-izűen; a II. fejezet meg az Ur. Eszmék gondolatmenetét adja oly módon, hogy a mű egyes fejezeteit kivonatolja szárazon; sem azt, hogy miért írta E. e könyvet, sem azt, hogy voltaképpen mit akart vele, innen meg nem érti, aki még nem tudja. A III. fejezet (Az Ur. Eszmék kritikája) helyesen tűzi ki a megítélés szempontjait, de nem tud mit csinálni velök. Így pl. «Eötvös államtudományi tanulmánya» címen felsorolja az E.-től idézett írókat és műveket, két és fél lapon szól arról is, hogy mi a viszony E. és e «felhasznált forrásmunkák» között, de nem saját tanulmányai, hanem E. nyilatkozatai alapján. Az Ur. Esz-

mék általános jellemzésének utolsó bekezdéseiből látjuk, hogy a szerző tisztában van a mű jelentőségével; de ezt nem itt, hanem bevezetésként szeretnők olvasni. Az egykorú, itthoni és külföldi bírálatok rendszeres összefoglalása (néhol ugyan csak repertorium-szerű felemlítése) becses részévé válhatott volna a műnek, de alig-alig találunk a bírálatok lényegébe, E. és a bírálók ellentétének a magyarázatába való bocsátkozást. Nem világos a célja a IV. fejezetnek (*E. politikájának a renaissance-a*) s meglepő, hogy E. miniszteri működését rajzolva, az 1868 : XXXVIII. t.-c.-et «a szerkesztéstől a végrehajtásra vonatkozó rendelkezéseikig teljesen az ő művé»-nek tartja és pusztán dicsőíti, holott éppen itt lehetne nyomtatékosan rámutatnia: mily különbség van elvek kitzűzése és megvalósítása között, meg arra: milyen bajok származhatnak abból, ha rendszeres terveket közbevetett javaslatokkal megbolygatnak.

Az első rész Trefort 1883-iki és Concha 1908-iki véleményét idézve azzal a megállapítással végződik, hogy az újabb nemzedék alig-alig ismeri E. államtanát, pedig Bihari szerint «modern szabadságunk, alkotmányunk és kulturánk az E. politikáján épült» (75.). Ezen a ponton igen nevezetes kérdést hagy megoldatlanul, azaz old meg egyszerűen idézzetel, t. i. azt a kérdést: miért nem volt és ma sincs E. főművének nagyobb hatása. Igaza van Conchának (76. lap), hogy a mellőzés oka «minden bizonnyal E. munkájának bonyolult volta, polemikus természet», de kétségtelenül nem egyedül. Hálás és hasznos feladat volna kimutatni: mi része van ebben annak a megrögzött felfogásnak, hogy magyar írókkal foglalkozni nem «tudományos» munka, annak a tagadhatatlan valóságnak, hogy a politika nálunk éppen nem tudományos alapokon áll, tehát eféle olvasmány kevésbé érdekli a politikusokat; meg annak a hagyománynak, hogy iskolai irodalomtörténeti tanításunk oly nagy mértékben elhanyagolja a tudományos és politikai irodalmat. A szerző csak a tényt állapítja meg s ezért arra vállalkozik (76.), hogy az E. művében, ebben a «kinosés bányában» található «értékesebbnél-értékesebb politikai gondolatok ércét» összeszedje «és úgy az államtudomány, mint az államélet munkaeszközeivé, a rendszerezés útján» átalakítsa. «E munka II. része — úgymond — az Ur. Eshmékét így feldolgozva nyújtja. Hogy Eötvös dicsőségét öregbítse. És hogy polgártársaimnak könnyen használható államtudományi bibliája legyen.»

A politikai szakirodalom feladata megbírálni, hogy ez a vállalkozás mennyire értékes a politikai tudomány szempontjából. Irodalomtörténeti szempontból Bihari művének a jelentősége abban van, hogy E. hatalmas és tagadhatatlanul nehéz fejtegetéseit könnyebben hozzáférhetővé s hatásosabbá akarja tenni. Majd elvállik, milyen sikerrel. Egyet azonban meg kell még jegyeznünk. Igaz, hogy «A XIX. sz. Ur. eszméi» Eötvösnek politikai főműve, de ha kritikai alapon akar valaki foglalkozni Eötvös politikájával s ezt rendszerbe foglalja: nem szabad mellőznie többi műveit. Itt pedig a szerző azokat nem értékesítette, pusztán a Kemény Gábornak adott felelet és a Kazinczy-beszéd jelenik meg előttünk, ezek is jóformán csak cím szerint. «Eötvös politikája» akkor állana teljes világításban, ha egész,

egységes irodalmi tevékenysége szolgálna a «rendszerelés» alapjául s ha ezt bocsájtva előre, az ehhez fűzött «kritikai méltatás» az elvi alapok alkalmazását is mindvégig bemutatná s ebből vonná le a rendszer alkotójáról és az elvek értékéről való ítéletét. Ez döntené el az időszerűséget is. Ez különben csakugyan olyan nagy, hogy e könyv II. részének így is sok olvasót kell kívánnunk. Ezt a részt kevésbé zavarja a szerzőnek gyakran helytelen mondatalkotása (pl. 4. l., lent 9—10. sor és számos hasonló), amire fentebb ebben az ismertetésben is van példa az idézetek között.

IMRE SÁNDOR.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. Ötvenedik kötet. 1916—1917. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1917. 205. l. (Franklin-nyomda.) Ára 7 korona.

A legnagyobb magyar epikus ünneplésének szép emléke e kötet. Tartalmának jelentős részét azok a felolvasások teszik, melyek a Kisfaludy-Társaság hetvenegyedik közülésén, Arany János születése százados évfordulója alkalmából hangzottak el. *Beöthy Zsolt* elnöki beszéde nyitja meg a sort, melyben nem méltatlan társakul következnek *Riedl Frigyes*nek Arany lelki életéről és *Voinovich Géza*nak Arany ballada-költészetéről szóló, az idevágó irodalmat több új szemponttal gazdagító tanulmányai. E három értékes dolgozat előzőleg a Budapesti Szemle 1917. év 3. számában jelent meg; folyóiratszemplénkben megemlékeztünk róluk s így részletesebb ismertetésük helyett csupán utalunk az ott mondottakra (l. Irodalomtörténet: 1917. évf. 429. l.). A centennariummal kapcsolatos alkalmi közlemények között olvasható még *Lévay József*nek Arany bölesője című egyebütt is kiadott becses költeménye, továbbá Koboz krónikája az Arany-ünnepélyről címen, Kozma Andornak az Az Ujság 1917 február 18-iki számából átvett szép verse. *Vargha Gyula*nak a Társaság működését ismertető, írójához és az alkalomhoz egyaránt méltó formába öltöztetett tömör titkári jelentésén kívül a tagok munkálatai között foglal helyet *Csengeri János*nak Euripides Phaëthonja című, megfelelő bevezetéssel együtt közölt műfordítása, továbbá *Pekár Gyula*nak érdekes tanulmánya Cervantesről, kinek Don Quijote-ját, mint a «Tájékoztató közlések»-ből kitűnik, a Társaság Győry Vilmos jeles fordításában újból ki fogja adni. A Birálatok és pályázatok rovatából *Alexander Bernátnak* egész tanulmányra bővült Jelentése az 1916. évi Greguss-jutalom tárgyában (Első szobrászati évkör 1910—1915) a Budapesti Szemle 1917. évf. 2. számában is megjelent s annak idején folyóiratunkban már volt róla szó (1917. évf. 343. l.); amint hogy a Kisfaludy-Társaság új tagjainak névsorát és jutalmátételeit is közöltük (l. Irodalomtörténet: 1917. évf. 199. l.). *Szász Károly*nak a Lukács Krisztina jutalmáról és *Hegedüs Istvánnak* a Radó Antal-pályázatról szóló alapos bíráló jelentése szerint az elbeszélésre és a műfordításra nem érkezett be kitüntetésre érdemes mű. A Bulyovszky-jutalmat Hegedüs István jelentése alapján Jövendő c. lírai költeményeért *Sajó Sándornak* ítélte oda a Társaság. A Tájékoztató közlések sorában olvas-

ható a tagajánlásokon, továbbá a Kisfaludy-Társaság személyzetének, a rendes, levelező, elhunyt és alapító tagoknak névsorán kívül *Beöthy Zsolt* elnöki beszéde az I. Ferenc József királyunk halálakor tartott rendkívüli ülésen, ugyanannak búcsúztató (s az elhunyt költő irodalomtörténeti jelentőségét is találó képhe foglaló) beszéde Dalmady Győző ravatalánál, valamint *Alexander Bernáté* Ágai Adolf, *Kozma Andoré* Somló Sándor és *Vargha Gyuláé* Sebők Zsigmond végtisztessége alkalmából. *Berzeviczy Albert* másodelnök jelentésében arról a lelkes fogadtatásról számol be, melyben a Deutsche Shakespeare-Gesellschaftnak weimari közgyűlésén volt része, míg *Vargha Gyula* üdvözlő beszéde a kassai magyar színészek százéves munkájának jubileumán egy szép kulturális ünnep emlékéét örökíti meg. A Társaság jegyzőkönyveiből való kivonatok és *Sebestyén Gyula* figyelemreméltó jelentése a népköltési gyűjtés országos szervezéséről újabb bizonyosságai annak a sokágú, céltudatos és eredményekben gazdag munkásságnak, melyről az itt ismertetett, gondosan szerkesztett s a Kisfaludy-Társaság kiadványainak folytatólagos (1911—1917.) jegyzékét is magában foglaló kötet oly hű és elismerésre érdemes képet nyújt. Végül megemlítjük, hogy a Társaságnak nagy céljai megvalósítására 1916 dec. 31-én 524,000 korona vagyon állott rendelkezésére.

BAROS GYULA.

Magyar Shakespeare-Tár. IX. kötet. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter támogatásával kiadja a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-Bizottsága. Szerkeszti *Ferenczi Zoltán*. Budapest. IV., 320. l. Kilián Frigyes utóda bizománya.

Az elmúlt év gazdag aratást jelent a Shakespeare-irodalom terén. A költő halálának háromszázéves fordulója alkalmából ugyanis számos olyan kisebb-nagyobb tanulmány jelent meg, melyek, ha nem is egyforma avatottsággal, de egyazon jóakarattal buzgólkodtak, hogy rámutassanak a nagy névvel jelzett szellemi hatás mélységére. E cél szolgálatában áll a címben írt könyv is, mely a főkérdést sokféle szempontból vizsgáló fejtegetéseivel, az idegen és hazai viszonyokra egyaránt utaló megállapításaival, külső kiállításának szépségével és gazdag anyagával, bizonyára nem marad mögötte a külföldi hasonló kiadványoknak. Az irodalmunk történetével szorosabb kapcsolatban levő közlemények közül a főhelyet *Ferenczi Zoltán* cikke foglalják el. E széleskörű tájékozottságra valló s a módszeres kutatás minden lehetséges eszközét felhasználó kisebb dolgozatokban több érdekes megállapítást találunk. Így a *Döbrentei második Macbeth fordítása* címükből megtudjuk, hogy «Döbrentei fordítását egész kritikai készséggel szerelte fel s így ő volt az első, aki Holinshed krónikájából is a megfelelő részt lefordította s az első, aki nálunk e krónikát ismertette. Ő volt az első, ki jambusban eredetiből fordított Shakespeare-művet, még pedig minden kihagyás nélkül, bárha nem a főszövegben, de teljes a pótlékokkal együtt. Ő adott nálunk először Sh.-jellemekről fejtegetést s ő látott el először Sh.-fordítást lap alján közölt jegyzetekkel.» A szóbanforgó verses fordítást egyébként a legnagyobb valószínűséggel

1825 okt. 14-én adták először Pozsonyban (nyomtatásban 1830-ban jelent meg gróf Széchenyi Istvánnak ajánlva). A szerző ezzel a megállapítással helyreigazítja Bayer József állítását, mely szerint az első Sh. előadás, melyen a magyar színészet angol eredetiből fordított szöveget használt. 1834 jún. 17. Budán volt, a mai ú. n. Várszínházban. Ferenczi különben Széchenyi egyik levele alapján Bayernek azt a megjegyzését is tévesnek mondja, hogy «Döbrentei Lear-fordítása sohasem készült el». Ugyanez a szerző *Szemere Pál és Bajza József vitája Shakespeare körül* címen Szemere egy cikkének azt a részét ismerteti, mely Bajzának Sh.-ről szóló megjegyzéseit nyelvi szempontból gúnyolja; következő dolgozatából pedig arról értesülünk, hogy mikép nyilatkozott *Széchenyi István naplóiban Shakespeare*-ről. Az idézetek — úgymond — kivált ha más költőket s főleg Byront vesszük, nagyon csekély számúak, de tudjuk, hogy Sh. egész költészete mégis nagy befolyással volt Sz. egész lelki életére. Ferenczi Zoltán egy további közleménye azt adja tudunkra, hogy miféle vonatkozás akad gróf Majláth János és Paziái Mihály egy-egy elbeszélésében («A levél», illetőleg «Adolf» címűekben) a nagy angol költőre. Három kisebb cikkben Kölcey, Szalay László, Kisfaludy Sándor idetartozó észrevételeire utal a könyv érdemes szerkesztője. Ugyanő Sh. 26. sonettjének fordításán kívül közli az első figyelemreméltó magyar nyelvű, Mokri Benjámintól való Sh.-életrajzot, továbbá Kazinczy védelmét a «Hány a harang?» (Hányat ütött az óra?) kifejezés helyességéről. A kötet többi munkatársai közül *Fest Sándor*tól néhány kisebb jelentőségű adalékot kapunk a Shakespeare korabeli irodalom magyar vonatkozásaihoz; *Bolyai* és *Shakespeare* felírású cikkéből pedig megtudjuk, hogy Bolyai egyebekben kívül lefordította Gray angol költőnek Sh. és Milton c. versét. Fest harmadik közleményéből viszont az tűnik ki, hogy Endrődy János (1756—1824) tábori lelkész Kloris c. verséhez írt megjegyzésében idéz egy Sh.-mondást «A hogy tetszik»-ből. *Rexa Dezső* megállapítja, hogy a «Lenni vagy nem lenni» monolognak volt egy Kotsi Patkó Jánostól származó fordítása, amely elveszett, vagy legalább is ez idő szerint lappang. Ugyanennek a szerzőnek fáradozása derítette ki, hogy Sh. színész voltának első megemlítése nyelvünkön Inánsi Pap Gábor érdeme 1812-ből. *Weber Artur* kimutatja, hogy Sh.-t irodalmunkban először Szerdahelyi György egyik tanítványa Fekete Imre említi 1776-ból való *Tentamen* stb. c. latin nyelvű munkájában. *Czeke Marianne* a Sh.-Tár nyolcadik kötetében megkezdett cikkét folytatva, Lemouton Emilia Sh.-fordításának hűségét vizsgálja. Szerinte a fordításban kevés az oly hiba, mely hiányos nyelvismeretből származnék, de nem ritka az olyan, mely az angol költői és a különleges Sh.-i nyelvben való járatlanságnak tulajdonítható. Érdekes észrevétele a dolgozatnak, hogy Lemouton Emilia azzal, hogy lefordította «A windsori víg nők»-et, útját állta Arany János fordításának, ki már bele is kezdett volt a munkába, de azt „Milike” vállalata miatt abba hagyta». A gazdag tartalmú kötetnek inkább az általános Sh.-kultusz, mint a magyar irodalomtörténet szempontjából jelentős darabjai közül első helyen érdemel említést *Hegedűs István* értekezése, — A szentencia Senecánál és Shakespearenél, —

mely szerint a retorikai és drámai szentencia között az a főkülönbség, hogy amíg amaz egy egyetemes kijelentés azzal a céllal, hogy valamire rábeszéljen, vagy valamiről lebeszéljen, vagy kimutassa valami dolog mi-voltát, — addig: a drámai szentenciát a célzatosság kikapcsolásával kell megállapítanunk. (Megmarad ezzel egyetemes érvényű kijelentésnek és megmarad az a tulajdonsága, hogy valamely dolog tulajdonságát világítja meg.) A továbbiak között a Marlowe-féle Doktor Faustus történetének fordítását nyújtja *Rózsa Dezső*, aki különben a drámaíró Ily-ről is közöl tanulmányt. *Weber Artur* Sh. és az osztrák irodalom kapcsolatát elemző dolgozatának csupán első részlete jelent meg e kötetben. A szerző azt igéri, hogy munkája utolsó fejezetében a bécsi Sh.-kultusz magyarországi befolyását fogja vázolni. Végül *Kádár Jolán* Sh. drámáinak a magyarországi német színpadokon 1812-ig való szerepét ismerteti. E cikk szerint: Az első határozott dátum, amely magyarországi Sh.-előadásra vonatkozik, 1774 január 8. Ekkor Wahr Károly, a pozsonyi német színház igazgatója, színe hozza Hamletet Heufeld bécsi író átdolgozásában.

A gondosan szerkesztett kötet tanulságos fejtegetéseinek sorát a külföldi és hazai Sh.-irodalom nevezetesebb termékeinek ismertetése, *Hellebrant Árpádtól* egybeállított bibliográfiája és a hivatalos közlemények zárják be. (Érdekes hír a Shakespeare-bizottság jegyzőkönyvi kivonataiban: «hogy dr. Oláh Gábor úr egy művet ajánlt fel Sh. drámáiról; mire a bizottság elhatározza, hogy a mű beküldésére szerzőt felhívja, megbírálására Beöthy Zsolt és Alexander Bernát tagokat kéri fel.»)

VELEZDI MIKÁLY.

Kacziány Géza: A magyar mémoires-irodalom 1848-tól 1914-ig. Ballagi Aladár előszavával. Budapest, 1817. 96 l. Kiadja Lantos A. könyvkiadóhivatala. Uránia-nyomda. Ára 6 korona. (Könyvtári Füzetek. Szerk. Köhalmi Béla. 3. szám.)

Ez a kis terjedelmű munka rendkívül értékes anyagot ölel föl; annyi anyagot, hogy egy terjengőbb tollú, élelmesebb író vaskos kötetet csinált volna belőle. Harmadfélszáz naplónak, emlékiratnak és önéletrajznak leírását olvassuk benne. Az előszó írójának, Ballagi Aladárnak igaza van, mikor rámutat arra, hogy ennek a derék munkának milyen jó hasznát veszik majd a magyar történetírók.

Természetesen itt sem tudja megállni a szerző, hogy ne tüzdelve tele kifakadásokkal munkájának egyik-másik részét. Munkájára annak idején föl hívta az 1909—1915. évi akadémiai nagyjutalom odaítélését előkészítő bizottság figyelmét; a bizottság elismerően is nyilatkozott róla, de — Kacziány szerint — nem is olvasta el a munkát s a bizottsági jelentésbe téves dolgokat kevert. Ami a nagyjutalmi bizottságok igazságszérzetét és körültekintő gondosságát illeti, a Kacziány korholta bizottság lelkiismeretesen, sőt fényesen csinálta a maga dolgát, amiről könnyű meggyőződni az Akadémiai Értesítőből.

Egyébként ismételjük, Kacziány igen jó munkát írt, sőt alapvető monografiát, melyet nem nélkülözhet senki a XIX. század második felét

kutató történetírók közül. Nem elégszik meg pusztá anyaggyűjtéssel, nem száraz könyvészeti leírásokat ad, hanem tartalmi tekintetben is fölvilágosít és ítéletet mond számos emlékirat kútfői értékéről. Egyik-másik jellemzése igazán pompásan sikerült. Látszik, hogy olyan ember fogalmazta, aki nemcsak gyökerében ismeri a szabadságharc és önkényuralom korának történetét, hanem tud írni is. Még ahol nem érthetünk vele egyet, ott sem mellőzhetjük észrevételeit.

Hogy Kacziány nem cirkumspectusos író, ez csak dicsérhető.

Érthetetlen azonban, hogy ez a szerző, aki nemcsak magyarul tud jól, hanem elevenen és jellemző erővel ír, milyen figyelmetlenül fogalmaz munkája több helyén. Úgy látszik, ez abból ered, hogy szűkre szabott helyen rendkívül tömören iparkodott stilizálni s ez nem mindig sikerült neki. Csak egy példát erre, a legrövidebbet. Bárkány Máriát így ismerteti:

«Bárkány Mária, a csakis német színésznővé lett, de magát mindig magyarnak valló tragika, ki Kassa szülötte és mindig szívesen tért vissza hazájába, szintén megírta saját élete történetét, mint azt lapból olvastam s már 1913-ban szándékozott kiadni, de eddig még nem történt meg. A német színészet nagyjairól lesz bennük szó főleg. Mutatványt belőle a «Magyar Szalon» II. kötete adott.»

Megtartva ennek a kúszált szövegezésnek összes kifejezéseit, a helyes, világos és logikus fogalmazás így alakul ki:

«Bárkány Mária — amint egy lapból olvastam — szintén megírta élete történetét, de munkája, melyet — egy lap közlése szerint — már 1913-ban szándékozott kiadni, mind ez ideig nem jelent meg nyomtatásban. Mindössze a Magyar Szalon II. kötete közölt belőle mutatványt. Bárkány Mária Kassán született, később német tragikus-színész nő lett, de azért mindig magyarnak vallotta magát és a külföldről szívesen látogatott haza. Életírása főleg a német színészet nagyjaira nézve nyújt majd tájékozást.»

Végül valamit ennek a munkának a nyomásáról. Ez a boldogtalan nyomda nem ismeri a hosszú í, ú és ű betűket: *minden ízében-t* szed *minden ízében* helyett; *nagyhangu-t* *nagyhangú* helyett; *műveiből-t* *műveiből* helyett.

BÉLTEKY LÁSZLÓ.